

MIȘCAREA FEMINISTĂ DIN TRANSILVANIA. CONSTITUIREA ȘI EVOLUȚIA REUNIUNILOR DE FEMEI

de
SIMONA ȘTIGER

Feminismul ca ideologie și mișcare a fost un fenomen social de anvergură, ce a dominat societatea umană din secolul al XIX-lea, alături de alte fenomene majore cum au fost: mișcările pentru eliberare națională, socialismul, fenomenul muncitoresc ș.a.

În accepțiunea sa modernă, feminismul s-a afirmat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când au triumfat spiritul asocierii și ideea de solidaritate. După 1848 mișcarea a devenit mai bine organizată, evoluind spre asociaționismul de tip modern, fundamentat pe criterii social-profesionale sau naționale.

La români¹, feminismul se afirmă încă de la începutul secolului trecut, în ipostaza sa ideologică, avînd rădăcini în spiritul democratic și emancipativ al iluminismului, ca și în alte spații culturale (Franța, Anglia, Germania și Ungaria)². În spiritul public românesc ipostaza ideologică a premers faza organizatorică, prefăcînd-o cu o suită de note specifice, ce individualizează ideologia feminismului românesc ardelean în raport cu exprimările lui din Occident și o apropiere de spiritul celui german, maghiar sau polonez³. Amprenta iluministă a conferit o orientare culturală feminismului românesc din Transilvania, reducîndu-l la as-

---

¹ Paraschiva Căncea, *Mișcarea pentru emanciparea femeii în România*, București, Edit. Politică, 1976; Idem, *Începuturile luptei pentru emanciparea femeii în România (sec. al XIX-lea)*, în *Studii și articole de istorie*, 1963, p. 291—311; V. Manicatlă, *Rapport sur la lutte contre la traité des femmes en Roumanie*, București, 1932; Elena Strătilescu, *Temeiurile mișcării feministe și scopurile pe care le urmărește precedat de un mic istoric al mișcării feministe în România*, București, 1919; Oscar Raudi, *Il femminismo in Romania*, Roma, 1926; Maria Buțureanu, *Femeia. Studiu social*, București, 1921; V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Edit. Științifică, 1968, p. 36—38; Eugenia Glodariu, *Unele considerații privind mișcarea feministă din Transilvania (sfîrșitul sec. al XIX-lea — începutul sec. al XX-lea)*, în *Acta Musei Napocensis*, 1983, p. 231—241.

² Pentru evoluția feminismului pe plan internațional vezi: Kaethe Schirmacher, *Le féminisme aux États Unis, en France, dans la Grande Bretagne, en Suède et en Russie*, Paris, 1898; Maria Buțureanu, *op. cit.*; Maria Bernays, *Die deutsche Frauenbewegung*, Leipzig, 1920; E. Flexner, *Century of Struggle, Women's Rights Movement in the United States*, Cambridge, 1970; Elena Bogdan, *Feminismul*, Timișoara, 1926, p. 39 sq.

³ Maria Buțureanu, *op. cit.*; Pogány Zsuzsánna, *Nőemancipáció (1790—1848)*, Budapest, 1937; M. Bernays, *op. cit.*

pectele filantropice și la necesitatea ridicării culturale a femeii prin instrucție, educație în familie, societate, singurele ipostaze în care se manifestă ideologia și activitatea primelor reuniuni de femei. Abia după 1880 ideologia, respectiv activitatea reuniunilor, se amplifică și se diversifică, dezvoltând o problematică complexă (economică, socială, politică, filantropică, culturală), puternic marcată de expansiunea ideii naționale și dezvoltarea conștiinței de sine a românilor. Noua turnură apropie pînă la identificare mișcarea femeilor de mișcarea pentru libertate și unitate națională, transformînd-o într-una din cele mai active și audiente componente ale militantismului național, ilustrînd convingător modalitățile specifice în care fenomenul social sau politic a fost convertit și sublimat de național.

Originată în fenomenul revoluționar pașoptist, mișcarea feministă propriu-zisă demarează cu inițiativa filantropică a brașovencelor, ce a dobîndit în scurt timp dimensiunile unei întreprinderi naționale, expresie plenară a solidarității și unității românilor de pretutindeni. Constituită la 12/24 martie 1850, *Reuniunea femeilor române din Brașov*⁴ a ilustrat, în condițiile deosebite ale epocii postrevoluționare, solidaritatea națională în curs de instituționalizare.

Înființarea reuniunii brașovene a impulsionat mișcarea pentru crearea de reuniuni în întreaga Transilvanie. Activitatea desfășurată de reuniune a dovedit că solidaritatea națională pe linie feminină era un mijloc eficient de ridicare culturală, impusă de nevoile luptei pentru emancipare națională. Ideea a exprimat-o de timpuriu Iacob Mureșan, unul din inițiatorii reuniunii brașovene: „Această concordie asociativă a fost propusă și recomandată ca cea mai necesară, numai unică și singura condițiune de a se putea înălța românul prin consfătuiri comune între sine la o activitate atît de puternică și prin ea la cultură...”.⁵ Întemeiată ca o organizație națională a românilor din Transilvania, reuniunea a lansat, după aprobarea statutelor, apelul „Adresare către femeile cele iubitoare de omenie”, prin care solicita constituirea de comitete filiale în principalele zone și localități românești⁶. Nereușind în crearea de filiale, după o primă tentativă la Blaj⁷, apelul este relansat în 1865, cînd reuniunea se adresează femeilor române din Transilvania, cu propunerea înființării unor școli de fete la Abrud, Turda sau Făgăraș, pe lângă cele existente la Sibiu și Brașov, subvenționate toate de reuniune⁸. Trei ani mai tîrziu, campania asocierii femeilor o reia ziarul *Albina*, publicînd un articol în care sublinia importanța organizării și asocierii pe principii naționale: „... Azi, Reuniunile și adunările publice de care se folosesc alte popoare între marginile legale să fie și parola noastră în toate afa-

⁴ Constantin Căzănișteanu, *Știri privitoare la activitatea unei asociații transilvane create în urma revoluției române de la 1848—1849*, în *Studii*, 1973, nr. 3, p. 479 sq; George Barițiu, *Suvenire la Reuniunea femeilor române din Brașov*, în *Transilvania*, 1887, nr. 5—6, p. 38.

⁵ Iacob Mureșianu, 1812—1887. *Album comemorativ*, Brașov, 1913, p. 26.

⁶ Mircea Băltescu, *Contribuții la istoricul Reuniunii femeilor române din Brașov*, în *Cumidava*, 1967.

⁷ Arh. Stat Cluj-Napoca, fond Timotei Cipariu, doc. 1875/1877.

⁸ Maria Popescu Bogdan, *Istoricul școlii Reuniunii femeilor române din Brașov*, în *Tara Birsei*, 1937, p. 544.

cerile și interesele noastre naționale, cetățenești și sociale⁹. Ideea a fost preluată de întreaga presă românească, care îi dă o largă publicitate. *Telegraful român*, de exemplu, îndemna la asociere, scriind: „Timpul nostru este acela al asociațiunilor”¹⁰. În același scop, revista *Familia* desfășoară o adevărată campanie pentru popularizarea ideologiei feministe, a cărei elaborare a premers fazei organizatorice.

Fără îndoială, propaganda presei române a influențat organizarea reuniunilor feministe. Dacă pînă la 1869, anul inițiativei *Familiei*, în întreaga Transilvanie se constituise o singură reuniune la Lugoj (1863), din 1870, ritmul înființării de reuniuni a crescut, ca să atingă apogeul în deceniul nouă al secolului trecut. O a treia fază în evoluția reuniunilor o constituie sfîrșitul deceniului unu—începutul deceniului doi al secolului nostru, cînd are loc o creștere a numărului reuniunilor într-o manieră explozivă.

În funcție de modelul existent în acel moment — reuniunea brașoveană, de condițiile specifice existente în fiecare zonă, înființarea și evoluția reuniunilor de femei a urmat o linie generală, trasată de reuniunea brașoveană, dar au evidențiat, încă de la înființare o serie de particularități izvorite din însăși geneza și scopul ce și le-au propus. *Reuniunea femeilor române din Lugoj*, a două instituție feministă națională cu vechime, prima din Banat, și-a propus pentru început ajutorarea tinerilor la studii, mai ales a celor lipsiți de mijloace „de la școalele noastre populare, oferindu-le iarna prînz gratuit și îmbrăcăminte”¹¹. Pentru realizarea acestui scop, reuniunea a urmărit înființarea unei cantine școlare din fondul inalienabil. Al doilea scop ce și l-a propus Reuniunea din Lugoj și asupra căruia și-a concentrat o parte importantă din activitate, viza ajutorarea și educația fetelor¹². Apare aici ideea care a prezidat și la constituirea reuniunii brașovene, anume că realizarea educației în spirit național depășește granițele locale. Școala românească ce trebuia să se înființeze aici era destinată fetițelor din tot Banatul: „Aici în centrul unui ținut cu populație atît de puternic românească nu avem școală superioară românească pentru fetele noastre, încît sîntem siliți a ne trimite fetele la Brașov, Sibiu, Blaj, Arad, Beiuș și neavînd o școală superioară nu pot da înainte nici începuturile noastre de internat... Nu e o chestiune specială a Lugojului ci a Banatului întreg”¹³. Acțiunea a fost inițiată în 1861 cînd femeile române din Lugoj au organizat o mișcare pentru școală de fete sub influența reuniunii brașovene. Expresia acestei mișcări a fost înființarea *Reuniunii femeilor române din Lugoj*, în august 1863, care urma să arate „de ce sînt în stare să facă și damele române pentru propășirea națiunii”¹⁴.

Aceleași rațiuni de ordin didactic și pedagogic („înființarea de școli de învățămînt și de lucruri femeiești”) și filantropic („ajutorarea fetițelor sărace române”) au dus la întemeierea *Reuniunii femeilor române din*

⁹ *Necesitatea de asociațiuni și adunări publice*, în *Albina*, 1868, nr. 45 (din 25 aprilie/7 mai).

¹⁰ *Telegraful român*, 1881, nr. 114 (din 30 septembrie).

¹¹ *Drapelul*, 1911, nr. 69 (din 21 iunie/4 iulie).

¹² *Ibidem*, 1913, nr. 49 (din 30 aprilie/13 mai).

¹³ *Ibidem*, 1911, nr. 69 (din 21 iunie/4 iulie).

¹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, 1862, p. 262.

Mediaș în anul 1870, sub președenția Mariei Moldovan¹⁵. La Făgăraș, unde există deja o școală confesională, reuniunea înființată în 1876, și-a propus „întemeierea unui fond pentru ajutorarea școalei confesionale române unite din Făgăraș”¹⁶. Acest ajutor viza în primul rând îmbunătățirea situației materiale a învățătorilor și dotarea școlii, urmînd ca, după constituirea unui fond de 5 000 fl., să se întemeieze un edificiu școlar¹⁷. Primul birou format din Anastasia Popescu — președintă, Zinca Roman — vicepreședintă, Maria Etveș — casieră și Ioan Turcu — secretar, a ajutat biserica românească greco-ortodoxă din Făgăraș la susținerea financiară a școlii confesionale. Reuniunea avea înscrisă în statute și ridicarea unui nou edificiu școlar din fondul său, care urma să îndeplinească aceleași scopuri filantropice¹⁸.

Un scop exclusiv cultural a avut organizația feministă din Turda. Deși înființată abia în 1880¹⁹, *Societatea de lectură a femeilor române din Turda* își are începuturile prin 1875, cînd s-au elaborat statutele în ședința adunării generale din 30 noiembrie. Este deja în activitate în anul 1874, așa cum atestă revista *Transilvania* printr-un apel semnat de Susana Laslo, ca președintă, și Ludovic Ciato, secretar, adresat bărbaților „de litere ca să sprijine această tînără și salutară întreprindere... luînd în considerare nedisputabila înrîurîntă ce este chemată a exercita societatea noastră atît în respectul dezvoltării culturii, cît și în raportul formării și consolidării caracterului național...”. Pentru realizarea scopului propus „progresarea membrilor în deosebitele ramuri de știință și în special în limba și literatura română”, președinta societății cere să li se trimită gratuit operele scriitorilor ardeleni pentru „susținerea și prosperarea reuniunii noastre”²⁰. Mijlocul prin care urma să se realizeze scopul propus era „biblioteca, care se va susține și înmulți din taxele anuale ale membrilor” și din donații. Eforturile din anii 1873—1874 au fost încununate abia în 1880 cînd este atestată înființarea reuniunii turdene, ce a avut o evoluție sinuoasă în continuare, funcționînd cu intermitențe. Informația documentară lacunară despre această societate nu ne îngăduie să stabilim exact fazele organizării sale. În 1894 a fost reorganizată, reluîndu-și activitatea sub conducerea Mariei Vlăduțiu, ca președintă, Ana Cigăreanu, vicepreședintă și Alexandru Gaia, secretar²¹.

Asociația ce s-a constituit ca urmare a apelului lansat de *Reuniunea femeilor române din Brașov* a fost cea din Abrud (1865), al cărei scop era înființarea unei școli private românești de fete. Exemplul oferit de brașovenice și pe care *Reuniunea femeilor române din Abrud* l-a urmat este ilustrat și de apelul pe care aceasta din urmă îl lansează, la rîndul ei, pentru ajutorarea școlii, depășind vădit diferențele confesionale: „e de mirat însă puținul înțeles ce-l arată muntenii, căci doară ea nu e nu-

¹⁵ *Familia*, 1898, nr. 32, p. 383; *Gazeta Transilvaniei*, 1893, nr. 231.

¹⁶ *Statutele reuniunii femeilor române din Făgăraș și jur pentru ajutorarea învățămîntului*, în *Familia*, 1877, p. 105—106.

¹⁷ *Familia*, 1878, p. 151—152; *Gazeta Transilvaniei*, 1904, nr. 22 (din 29 ianuarie—11 februarie).

¹⁸ Pentru *Reuniunea femeilor române din Făgăraș* vezi Nicolau Aron, *Monografia bisericilor, școalelor și reuniunilor române din Făgăraș*, Făgăraș, 1913.

¹⁹ Eugenia Glodariu, *Unele considerații privind mișcarea feministă din Transilvania*, în *Acta Musei Napocensis*, 1893, p. 234.

²⁰ *Transilvania*, 1874, nr. 23, p. 290—292.

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, 1894, nr. 16 (din 12/26 aprilie).

mai pentru Abrud, ci pentru Abrud și împrejurimi și e de mirat cum Asociațiunea noastră nu încearcă să vină în ajutorul acestei școli, Asociațiunea care e susținută din avutul nostru și al cărei scop, credem că este, în linia prima, ajutorarea școlii, cum e și aceea a *Reuniunii femeilor din Abrud*, care nu are un caracter nici greco-catolic, nici greco-ortodox. Așteptăm mai multă atențiune din partea Asociațiunii²². Începutul l-a făcut Institutul de credit „Auraria”. Reuniunea a beneficiat și de sprijinul altor institute din Abrud, Cîmpeni, Bucium — „Auraria”, „Doina”, „Concordia” și „Armonia”, — care au contribuit, cu importante sume, la creșterea fondului societății de femei²³. Precedentele au fost create prin activitatea casinei române de aici, care a pus problema înființării unei școli de fete încă din 1869. În acest scop, casina a cerut concursul *Reuniunii femeilor române din Brașov* și a înlesnit contactele cu alte institute românești din zonă. În fapt, chiar ideea reuniunii ce avea să se întemeieze la Abrud este urmarea contactelor casinei din localitate cu Iacob Mureșan. Cărturarul brașovean a propus înființarea unei reuniuni de femei acolo, care să includă în statutele ei și susținerea unei școli de fete. Impulsionate de ridicarea școlii maghiare pentru fete, femeile române din Abrud s-au întrunit la 14 decembrie 1880, din inițiativa Mariei Gall, pentru analiza unui proiect de statute care viza în principal crearea unei școli primare de fete. Statutele au fost aprobate la 13 martie 1882, după ce la adunarea din 14 decembrie 1881 s-au făcut precizări asupra caracterului confesional al școlii, hotărîndu-se să rămînă o școală particulară dar sub patronajul mitropoliei din Sibiu²⁴.

Cam în aceeași perioadă s-a organizat și *Reuniunea femeilor române din Gherla* care, în 1881, lansa un apel prin *Telegraful român* către femeile române din Transilvania, pentru a contribui la susținerea unui fond destinat elevilor săraci de la Institutul pedagogic Gherla. Între semnatarele apelului figura Maria Berciu, președintă și Ludovica Borgovan, vicepreședintă²⁵.

În 1881 s-a constituit *Reuniunea femeilor române din Sibiu*, cu scopul de a înființa o școală de fete cu internat, despre care scria că „opinia publică românească o consideră ca pe una care năzuiește spre cel mai sfînt scop al educațiunii noastre naționale și răspunde la cea mai simțită trebuință a poporului nostru”²⁶. Pînă la constituirea școlii și a internatului, Reuniunea intenționa să contribuie la susținerea altui institut român înființat cu același scop, după cum se precizează în statute. Pentru subvenționarea școlii reuniunea a lansat în 1881 un prim apel către românii transilvăneni, cerîndu-le „a aduna un fond pentru înființarea la Sibiu a unui institut român de creștere pentru fete, împreună cu internat și întocmit așa ca să poată corespunde tuturor intereselor de educațiune a femeilor române și chiar de la locuri mai îndepărtate”²⁷. Inițiativa a aparținut Mariei Cosma, care, în cuvîntul rostit la adunarea constitutivă, sublinia

²² *Ibidem*, 1906, nr. 57 (din 12/25 martie).

²³ *Ibidem*, 1904, nr. 235 (din 23 octombrie/5 nov.).

²⁴ Remus Oniciu, *Prima școală românească de fete din Munții Apuseni*, în *Țara Moșilor*, vol. II, Alba Iulia, 1977, p. 128—129.

²⁵ *Telegraful român*, 1881, nr. 4 (din 10 ian.).

²⁶ G. Barițiu, *Reuniunea femeilor române din Sibiu*, în *Transilvania*, 1887, nr. 9—10, p. 69—70.

²⁷ *Observatorul*, 1881, nr. 85.

caracterul național al reuniunii: „Este foarte grea chemarea acestei reuniuni... contăm însă pe călduroșul sprijin al tuturor factorilor națiunii pentru că scopul este sublim — este național”²⁸. Șase ani mai târziu, în 1887, în Sibiu s-a organizat o nouă societate feministă, de astă dată cu caracter confesional, *Reuniunea femeilor pentru decorarea bisericii greco-catolice din Sibiu*, sub președenția Elenei Popp²⁹.

În 1881. inițiativa a pornit în fapt din Zalău, de unde Emilia Pop din Zalău solicită un model de statute de la reuniunile din Brașov și Făgăraș³⁰ în vederea organizării unei asemenea reuniuni și în părțile Șimleului Silvaniei, acțiunea se concentrează la Băsești unde, din februarie 1880, s-a constituit o *Societate pregătitoare pentru înființarea Reuniunii femeilor române din Sălaj*, sub conducerea președintei Maria Cosma și a secretarului Dumitru Suci³¹. După primirea modelului de statute, ele au fost discutate cu George Pop de Băsești, Elena Pop și Andrei Cosma și înaintate spre aprobare înaltelor foruri. Elena Pop a lansat un apel româncelor sălăjene, invitându-le la o consfătuire la Băsești pentru 21 februarie 1881: „Femeile române sălăjene sînt pătrunse de chemarea lor sfîntă și sublimă și nu cunosc sacrificiu, nu osteneală, cînd are trebuință națiunea de fiicele ei, ci au alergat... să pună bază la edificiul măreț al cărei deviză este: înaintarea învățămîntului poporal și a industriei de casă cu deosebită privire la sexul femeiesc din Sălaj”³². În așteptarea aprobării la Băsești, în jurul Elenei Pop s-a constituit un nucleu de fete care se instruiău „în ale economiei de casă” și „în cultul poeziei și muzicii românești”, îndrumate de poetul Petru Dulfu și teologul Ștefan Cucu. Se citea poezie din Alecsandri, Bolintineanu, Sion, Eminescu, Ioan Lepădatu și presa vremii: *Amicul familiei*, *Gazeta Transilvaniei*, *Observatorul*³³. La 15 noiembrie 1881 s-a ținut în Șimleu ședința constitutivă, prilej cu care s-au înscris 13 membri fondatori, 37 membri ordinari, Iosif Vulcan și George Barițiu fiind desemnați membri onorari³⁴. Primul comitet al *Reuniunii femeilor române din Sălaj* a fost condus de președinta Clara Maniu, vicepreședinta Maria Cosma și secretarul Vasile Pop³⁵.

Cînd *Societatea pregătitoare pentru înființarea Reuniunii femeilor române din Sălaj* înainta ministerului spre aprobare statutele sale, la Zărnești se deschidea ședința constitutivă a *Reuniunii femeilor române din localitate*³⁶. Inițiatorul mișcării a fost Maria Garoiu, prima președintă a reuniunii, care a imprimat acțiunii o orientare filantropică³⁷. Din această reuniune, cea mai veche instituție națională din localitate s-au organizat

²⁸ *Telegraful român*, 1881, nr. 114 (din 30 septembrie).

²⁹ *Statutele reuniunii femeilor române pentru decorarea bisericii greco-catolice din Sibiu*, Sibiu, 1887.

³⁰ Arh. Stat Cluj-Napoca, fond familial Bran (*Scurt istoric al reuniunii femeilor române sălăjene*).

³¹ I. Muscă, *Activitatea Reuniunii femeilor române sălăjene între anii 1881—1918*, în *Acta Musei Porolissensis*, 1986, p. 551.

³² Arh. Stat Cluj-Napoca, fond Familial Bran (*Scurt istoric...*).

³³ I. Muscă, *op. cit.*, p. 552.

³⁴ Cornel Grad, Doru E. Gorun, *Din istoricul instituțiilor cultural-naționale sălăjene. Reuniunea femeilor române sălăjene*, în *Acta Musei Porolissensis*, 1984, p. 663.

³⁵ Augustin Vicaș, *XXV ani din viața Reuniunii femeilor române sălăjene 1881—1906*, Șimleul Silvaniei, 1906, p. 10.

³⁶ *Familia*, 1890, p. 45.

³⁷ *Gazeta Transilvaniei*, 1906, nr. 4 (din 5/18 ian.).

alte două societăți: *Reuniunea pentru înfrumusețarea bisericii și Reuniunea pentru înmormântare din Zărnești*³⁸.

Un important factor de cultură națională, alături de Preparandie și Asociațiune, a fost *Reuniunea femeilor române din Arad și provincie*, înființată în 1884. Prefațată în 1841 de *Asociația feminină cetățenească*, condusă de Izabella Fascho, cu scopul de a crea un cămin pentru orfani și de a ajuta sinistrații de pe urma unei mari revărsări a Mureșului³⁹, *Reuniunea femeilor române* și-a propus în primul rînd scopuri educative, intenționîndu-se a deveni „un puternic factor în promovarea cauzei celei mari a creșterii neamului român din aceste părți”⁴⁰. Conform statutelor, reuniunea urmărea: „crearea unui fond, din care se va înființa cu timpul în Arad un institut românesc confesional pentru educația fetelor române, iar pînă cînd fondul nu ar putea înființa și susține din venitul său propriu un institut corespunzător, Reuniunea se va asocia cu vreo altă corporațiune sau vreun individ privat pentru susținerea unui atari institut”⁴¹. Reuniunea și-a început activitatea la 31 ianuarie 1884, cînd a fost ales primul comitet sub președinția de onoare a episcopului arădean⁴². Primele ședințe, din 31 ianuarie și 29 martie, au fost consacrate elaborării statutelor. Prima ședință din ianuarie a decis „înființarea unei Reuniunii a femeilor române din Arad și provincie, cu reședința în Arad, cu scopul de a înființa un institut pentru creșterea femeilor române din Arad”⁴³. Cu acest prilej s-a ales un „comitet interimar” sub președinția Herminei Popovici Desseanu, secretar Atanasiu Tuchescu, căruia îi revenea sarcina elaborării proiectului de statute⁴⁴. Adunarea generală din martie a dezbătut proiectul de statute aprobate de autorități abia la 24 octombrie 1886⁴⁵. Înființarea reuniunii arădane a avut un ecou deosebit în zonă, după cum arată „epistola deschisă” adresată președintei în 1887, prin care 120 femei române din Arad și împrejurimi îi cer „a face dispozițiuni pentru înscrierea de membre.”⁴⁶ În același an reuniunea traversează o stare de criză, izvorită din neînțelegerile asupra caracterului său: național sau confesional⁴⁷.

În iarna anului 1885 s-au întrunit și femeile române din Satu-Mare pentru „înființarea unei reuniuni culturale a femeilor”, prilej cu care s-a ales un comitet provizoriu pentru alcătuirea statutelor sub președinția Anei Bîlț. Înaintate la comitat, spre a fi trimise ministerului ungar, prin Vasile Lucaciu și Ana Bîlț, statutele au fost respinse în februarie același an, ordonîndu-se de la comitat interzicerea activității reuniunii. Protestînd împotriva tratamentului la care au fost supuși, românii „în secolul al

³⁸ *Ibidem*, 1907, nr. 42 (din 23 februarie/8 martie).

³⁹ Rodica Herlo, *Reuniunea femeilor române din Arad și provincie*, în *Ziridava*, 1976, p. 332.

⁴⁰ *Biserica și școala*, 1886, nr. 41, p. 355—356.

⁴¹ Arh. Stat Arad, fond *Episcopia Ortodoxă Română Arad*, seria Acte școlare și culturale, nr. IV, 291/1884.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ R. Herlo, *op. cit.*, p. 333.

⁴⁴ Arh. Stat Arad, fond *Episcopia Ortodoxă Română Arad*, seria Acte școlare și culturale, nr. IV.

⁴⁵ R. Herlo, *op. cit.*, p. 333.

⁴⁶ *Familia*, 1887, p. 154.

⁴⁷ Arh. Stat Arad, fond *Episcopia Ortodoxă Română Arad*, seria Acte școlare și culturale, nr. IV.

XIX-lea, care se zice al luminii și deșteptării naționale“, *Gazeta Transilvaniei* face un apel către femeile române să lucreze în continuare pentru a crește copii „devotați cauzei naționale“⁴⁸.

Activitatea reuniunilor înființate pînă acum, ca și campania pe care presa transilvană a continuat să o desfășoare prin *Gazeta Transilvaniei*, *Familia*, *Tribuna*, au impulsionat crearea de noi asemenea organizații feministe. Ideea o exprimă femeile hunedorene, care, în 1886, au lansat un „Apel“ către toate doamnele române, în care se scria: „Expoziția din 1881, școala de fete din Brașov și Sibiu, reuniunile femeiești filantropice întocmite în toată țara sînt fapte care ne dovedesc că femeia română e la culmea misiunii sale. Comitatul Hunedoarei e un ținut eminent românesc. Reminiscențele unui trecut glorios ne îndeamnă să intrăm și noi pe arena activității, ca și celelalte surori din patrie, prefixîndu-ne o țintă și stăruind din răputeri întru realizarea ei! Femeia română a fost în toate timpurile soție bună, mamă de model, dar niciodată sfera ei de activitate nu se mărginește numai în cercul strîns al căsniciei. Este timpul să ne alăturăm celorlalți factori ai culturai noastre naționale“⁴⁹. Astfel, minate de „inima de soră și română, femeile hunedorene participante la Conferința de la Deva din 8 septembrie 1886 au hotărît înființarea „*Reuniunii femeilor române din comitatul Hunedoarei*, în scopul sprijinirii industriei de casă românești și ajutorarea fetițelor și văduvelor române din comitat. În pregătirea și organizarea reuniunii un rol important l-au avut: Elena Pop Hossu-Longin, Ecaterina Drăghici, Maria Moldovan, Lucreția Olariu, Ana Petco, Ana Șuluțiu, Letiția Papiu, Alexiu Olariu⁵⁰. Conform statutelor, scopul fixat urma a fi realizat prin slujirea învățămîntului, mai ales la industria de casă, prin înființarea de ateliere și organizarea de expoziții periodice cu articole de industrie de casă, iar scopurile filantropice urmau a fi îndeplinite prin distribuirea de ajutoare în bani fetițelor și văduvelor sărace din comitat⁵¹. Scrisori și telegrame de adeziune au fost primite la Brad, Hațeg, Petroșani, Arad⁵². Comitetul provizoriu ales în adunarea de constituire în frunte cu Ana Petco a elaborat și aprobat proiectul de statute, ce au fost respinse în prima instanță de minister, fiind aprobate doar la 26 septembrie 1887. Abia la adunarea generală din 27 mai 1889 s-a organizat definitiv *Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoara*⁵³.

O primă tentativă de asociere feministă la Cluj este atestată în 23 decembrie 1888, urmărind constituirea unui fond pentru înființarea unei școli de fete⁵⁴. Inițiativa a avut un caracter efemer, abia la începutul secolului nostru relansîndu-se ideea înființării unei reuniuni feministe la Cluj⁵⁵. În amintirile sale, Elia Dăianu menționa anul 1901 cînd se agita această idee, dar în mod practic epitropia bisericească se va ocupa de realizarea ei în

⁴⁸ *Gazeta Transilvaniei*, 1885, nr. 55 (din 15 martie).

⁴⁹ Elena Pop Hossu Longin, *Amintiri. 1880—1930*, Cluj, 1932, p. 16—17.

⁵⁰ *Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei 1886—1911*, Orăștie, 1912, p. 4.

⁵¹ *Statutele Reuniunii femeilor române din comitatul Hunedoarei*, Sibiu, 1887.

⁵² *Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei. 1886—1911*, Orăștie, 1912, p. 8.

⁵³ *Ibidem*, p. 11.

⁵⁴ *Ibidem*, 1888, nr. 11 (din 23 decembrie).

⁵⁵ *Gazeta Transilvaniei*, 1904, nr. 224 (din 9/22 octombrie); 1905, nr. 107 (din 14/27 mai).

ianuarie 1902⁵⁶. Datorită repetatelor respingeri ale proiectelor de statute de către guvernul maghiar, femeile clujene au hotărât constituirea unei societăți sub scutul bisericii. Ca urmare, la 16 iunie 1902, cu aprobarea mitropoliei din Blaj, s-a înființat *Reuniunea femeilor române greco-catolice din Cluj*, cu scopul declarat prin statute, de înfrumusețare a bisericii⁵⁷. Președinta reuniunii astfel întemeiată a fost Ana Pop născută Lemeny, care a încercat extinderea activității peste limitele fixate prin statute, dând o mai largă interpretare articolului care prevedea scopul reuniunii: „înfrumusețarea bisericii”. Reuniunea a câștigat de partea sa femei din popor, prin conferințele pe care le-a organizat la periferiile orașului cu subiecte moralizatoare, educative, ca și prin cuprinderea tuturor românilor, fără deosebire de confesiune⁵⁸. Semnificativă în acest sens este hotărârea reuniunii de a susține 35—45 școlari din împrejurimi, venind astfel în ajutorul școlii greco-catolice, singura școală românească din Cluj⁵⁹.

După ajutorul oferit reuniunii brașovene, femeile din Blaj au hotărât întemeierea unui internat pentru fetele care frecventau școala greco-catolică din Blaj. Pînă la întemeierea internatului reuniunea își propunea doar ajutorarea acestor eleve⁶⁰. Specific reuniunii înființate la 1890 a fost adeziunea masivă a maselor la apelul lansat pentru înscrierea a cît mai multe membre, încît, practic, nu a rămas familie blăjană care să nu aibă un membru. Înființarea reuniunii blăjene a fost facilitată de relațiile pe care aceasta le-a întreținut cu Brașovul și, în primul rînd, de activitatea episcopului Alexandru Sterca Șuluțiu și a unor instituții locale (casina) pentru susținerea reuniunii brașovene. Crearea unei reuniuni feminine la Blaj a fost stimulată de organizarea școlii de fete de aici, cu concursul reuniunii brașovene, prin grija învățătorului Simu, cel care a prezidat și ședința de constituire a *Reuniunii femeilor române din Blaj*⁶¹, la 27 aprilie 1890, cînd s-a ales primul comitet sub conducerea Rozaliei Munteanu, și au fost votate statutele. Practic reuniunea își începe activitatea din noiembrie 1890, după aprobarea statutelor⁶².

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea în Banat s-au înființat alte două reuniuni: la 1891, *Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea cimitirului greco-ortodox român din Caransebeș*⁶³ și, peste doi ani, *Reuniunea femeilor greco-ortodoxe române din Timișoara Fabric*, pentru ajutorarea elevilor mai săraci de la școala profesională din localitate⁶⁴. Tot în 1891 s-a înființat una din cele mai cunoscute reuniuni existente în mediul rural: *Reuniunea femeilor române din Rășinari*⁶⁵.

⁵⁶ „*Almanah publicat din prilejul jubileului de XXV ani de la întemeiere*”, Cluj, 1928, p. 23—24.

⁵⁷ Ana A. Pop, *Istoricul Reuniunii „Sfinta Maria” de la înființare (1902) pînă la reorganizare (1921)*, în „*Almanah publicat cu prilejul jubileului de XXV ani de la întemeiere*”, Cluj, 1928, p. 52.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 53.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 54.

⁶⁰ *Statutele Reuniunii femeilor române greco-catolice din Blaj*, Blaj, 1910.

⁶¹ Maria Nicolau, *Comptu public al fondului Reuniunii femeilor române spre ajutorul creșterii fetițelor orfane*, partea I, Brașov, 1853.

⁶² Ștefan Manciulea, *Reuniunea femeilor române din Blaj*, în *Cultura creștină*, 1941, nr. 7—9, p. 379.

⁶³ *Gazeta Transilvaniei*, 1891, nr. 32.

⁶⁴ *Ibidem*, 1902, nr. 8 (din 11/24 ianuarie).

⁶⁵ *Ibidem*, 1891, nr. 244.

La 1893 s-a organizat în Mediaș o reuniune feministă, avînd ca scop susținerea unei școli de învățămînt și lucru și a unor ajutoare materiale pentru elevele nevoiașe⁶⁶.

Înființată la 1897, ca urmare a inițiativei fruntașilor brașoveni Iacob și Andrei Mureșan, I. Popazu și G. Barițiu și a dorinței „soțiilor cărturarilor” din această parte a țării de a contribui la educarea în „spiritul lup-tei naționale a tinerelor fete”, *Reuniunea femeilor române din Bran* a militat pentru înființarea unui internat pentru fete, dar și pentru educarea națională a româncelor din această zonă a Țării Bîrsei⁶⁷.

Începutul de secol XX aduce cu sine creșterea rapidă a numărului organizațiilor feministe, ca urmare a activității desfășurate de cele existente deja, dar și a propagandei susținute de presă. Acum se înființează *Reuniunea femeilor române greco-catolice din Zlatna* (1902), cu scopul declarat de a contribui la înfrumusețarea bisericii și ajutorarea copiilor săraci⁶⁸ și *Reuniunea femeilor române pentru ajutorarea și înfrumusețarea bisericii din Brașovul vechi* (1903)⁶⁹. În 1902 s-a constituit *Reuniunea femeilor române din Bazna* pentru înfrumusețarea bisericii din localitate, sub președenția Corneliiei Hațiağan⁷⁰. În 1910 se înființează *Reuniunea femeilor române din Bistrița*, care-și propunea același scop filantropic, stabilit prin statute: „a alina mizeria săracilor cinstiți greco-catolici și greco-ortodocși români locuitori în Bistrița, a da haine copiilor greco-catolici și greco-ortodocși de la școlile primare și alte școli din orașul Bistrița, a ajuta familiile și singuraticii, care fără vina lor au ajuns în mizerie, a ajuta copiii lor cu purtare bună și talentați să poată învăța și să fie crescuți pentru o carieră practică corespunzătoare înclinării și referințelor lor”. În egală măsură reuniunea bistrițeană și-a propus îngrijirea și decorarea bisericilor greco-catolice și greco-ortodoxe române din Bistrița și promovarea industriei de casă⁷¹. În mediul rural, la Bocșa, în același an se înființa *Reuniunea femeilor române* din localitate, sub președenția Iuliei Marcu, avînd ca scop înfrumusețarea cimitirului românesc greco-ortodox⁷².

Stimulate de succesul pe care l-a înregistrat mișcarea feministă din Transilvania prin constituirea *Uniunii femeilor române din Ungaria*, la congresul de la Brașov din 3—4 iunie 1913, feministele din Oradea au înființat în iunie 1914 *Reuniunea femeilor române din Oradea și Bihor*, sub președinția Aureliei Pop. Hotărîrea a fost luată în adunarea de reorganizare a despărțămîntului Astrei, cînd Aurelia Pop a vorbit despre rolul femeii în cultura poporului, iar Nora Rozvani despre importanța organizării reuniunii de femei⁷³. Înființarea asociației feministe venea în prelungirea unei mai vechi inițiative bihorene exprimată încă în deceniul

⁶⁶ *Ibidem*, 1893, nr. 231.

⁶⁷ *Statutele Reuniunii femeilor române de confesiune greco-ortodoxă din Poarta Branului*, Brașov, 1897; Mioara Voicu, *Cîteva date privitoare la înființarea Reuniunii femeilor române din Bran*, în *Cumidava*, 1983, Brașov, p. 167—169.

⁶⁸ *Familia*, 1903.

⁶⁹ *Gazeta Transilvaniei*, 1903, nr. 198 (din 7/20 septembrie), 1904, nr. 33 (din 13/26 februarie).

⁷⁰ *Gazeta Transilvaniei*, 1909, nr. 67.

⁷¹ *Statutele Reuniunii de binefacere a femeilor greco-catolice și greco-ortodoxe române din Bistrița*, Bistrița, 1914.

⁷² *Drapelul*, 1913, nr. 16 (din 7/20 februarie).

⁷³ *Gazeta Transilvaniei*, 1914, nr. 116 (din 30 mai/12 iunie).

șapte al secolului trecut de intelectualii și studenții români din Oradea, care au militat pentru întemeierea unei școli de fete. Primele demersuri aparțin *Societății de lectură*, care a pledat, prin reprezentanții săi, pentru întemeierea unei școli cu predare în limba română. Ideea o exprimă Acsențiu Gaita în discursul *Lipsa unui institut român pentru educația fetelor din Oradea Mare*, publicat și de revista *Familia*, cu care prilej autorul lansează o chemare tuturor celor „care iubesc limba română... să întindă o mână de ajutor spre acel institut”. Angajată în susținerea intereselor naționale, revista *Familia* a publicat și apelul lansat de Paulina Roman în 1870 „către mai multe dame române”, care marchează, practic, debutul mișcării. Moartea inițiatoarei oprește acțiunea, ce a fost reluată abia peste un deceniu de Iosif Vulcan care, prin revista ce o conducea, a lansat numeroase apeluri femeilor în general și inteligenței din Oradea în special, primele chemate să susțină „și cultive limba dulce strămoșească... simțul măreț de naționalitate” iar ceilalți să hotărască în problema școlii de fete, întrucât „cultura dă viață și tărie unei națiuni... dar această cultură să fie națională”. La adunarea din 14 septembrie a întregii inteligențe române din comitatul Bihor s-a hotărât constituirea unei organizații, *Societatea pentru înființarea unei școli de fete române în Oradea Mare* (1880), ale cărei statute au fost aprobate în februarie 1881. Societatea, condusă de Iosif Roman, președinte și Andrei Horvath, secretar, a organizat conferințe pe teme feministe, adunări generale, dar activitatea ei a încetat vreme de aproape un deceniu (1885—1893), fiind reorganizată în 1893, dar scopul propus, înființarea școlii de fete, s-a realizat abia după 1918. Această inițiativă a inteligenței, vizînd emanciparea femeii, are o anume particularitate în Bihor, în sensul că *Societatea pentru înființarea unei școli de fete române* a îndeplinit rolul reuniunilor feministe din Transilvania⁷⁴.

Un prim bilanț al cercetării consacrate organizării reuniunilor feministe românești din Transilvania estimează un total de 88 asemenea organizații, constituite în perioada 1850—1914 (vezi tabelul). Analiza mobilurilor care au condus la înființarea reuniunilor, reflectate în obiectivele pe care acestea le urmăresc, scoate în evidență câteva direcții principale în activitatea mișcării feministe românești: filantropice, de ajutorare a văduvelor, a fetelor orfane și a femeilor sărace (*Reuniunea femeilor române din Zărnești*, *Reuniunea femeilor române pentru ajutorarea văduvelor scăpătate din Brașov și Săcele*, *Societatea de caritate a damelor române din Bistrița*), culturale, de autoeducare (*Societatea de lectură a femeilor din Turda*), de înființare a școlilor de fete și a internatelor (*Reuniunea femeilor române din Arad*, *Reuniunea femeilor române din Abrud*, *Reuniunea femeilor române din Timișoara Fabric*, *Reuniunea femeilor române din Sibiu*); pentru înființarea de școli cu profil economic, industrial (*Reuniunea femeilor române din Sălaj*); pentru dezvoltarea industriei casnice, a artei populare, cu evidențierea specificului ei național (*Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei*). Obstacolele ridicate de autoritățile dualiste în calea înființării reuniunilor feministe naționale determină elita românească să se refugieze tot mai mult la adăpostul autonomiei bisericești în acțiunea de constituire a reuniunilor. La începutul secolului al XX-lea existau numeroase reuniuni care au afișat un carac-

⁷⁴ Viorel Faur, *Mișcarea pentru înființarea unei școli secundare românești de fete în Oradea (1868—1900)*, în *Crisia*, 1978, p. 189—202.

ter confesional. În perioada cuprinsă între anii 1850—1914 au activat 44 reuniuni, majoritatea în mediul rural, care, prin denumire sau prin statute, ilustrau un scop confesional. În acest sens, majoritatea erau reuniuni pentru înfrumusețarea bisericilor, câteva reuniuni greco-catolice sau greco-ortodoxe și câteva pentru înfrumusețarea cimitirului sau de înmormântare. Caracterul confesional al reuniunilor a fost impus de necesitatea salvagădării existenței acestora, în cadrele autonomiilor confesionale fiind apărate de imixtiunile autorităților politico-administrative. Activitatea pe care aceste reuniuni au desfășurat-o s-a înscris pe aceleași coordonate naționale, depășind limitele confesionale, fenomen pe deplin explicabil, avînd în vedere faptul că naționalul și confesionalul s-au suprapus, fiind vorba de confesiuni românești. Revendicînd un caracter confesional, reuniunile și-au asigurat baza materială, prin sprijinul pe care l-au oferit preoții români, ca și prin aderența pe care au avut-o în rîndul maselor. Naționalul a fost, în fapt, obiectivul principal al tuturor reuniunilor, indiferent de scopul expus în statute, care „smulse din ghearele unui guvern hain formau pavăza unde clocoteau cele mai aprinse sentimente naționale, sub scutul cărora se făcea cea mai extinsă propagandă de a întări în suflete mîndria națională, cultivarea doinei și a datinelor noastre, care formau puntea de aur între trecut și viitor“.

Cristalizarea mișcării, prin organizarea și afirmarea reuniunilor, s-a desfășurat pe etape, momentul de vîrf constituindu-l deceniul nouă pentru secolul al XIX-lea, cînd se înființează cele mai multe societăți, după ce în perioadele anterioare constituirea lor a fost sporadică. Fără îndoială că efervescența în jurul reuniunilor de femei din deceniul nouă este urmarea curentului de opinie creat de presa românească, preocupată să extindă bazele mișcării naționale în cercuri cît mai largi. Instaurarea dualismului și consecințele sale pentru români au impus ca o necesitate pentru salvagădarea individualității naționale, dezvoltarea conștiinței naționale, extinderea și consolidarea sentimentului național în cele mai largi pături ale societății românești. Femeile au stat în primul rînd în atenția fruntașilor comunității românești datorită ponderii și rolului ce îl aveau în familie și societate. Constituirea reuniunilor, mișcarea inițială cu începere din deceniul nouă în această direcție are un caracter național evident, cu finalitate social-politică greu de refuzat. Reuniunile constituite după 1867, alături de celelalte asociații cultural-naționale, au format un sistem instituțional-național, coordonat de Asociațiunea sibiană, prin care se asigura autonomia organismului național, periclitat de legislația de-naționalizatoare a dualismului⁷⁵. În primul deceniu și jumătate al secolului al XX-lea mișcarea avea deja un caracter exploziv, acum înființîndu-se mai multe reuniuni decît în toată a doua jumătate a secolului trecut, majoritatea în mediul rural. Sporul numeric al reuniunilor nu este întîmplător, el oglîndind transformările pe care le-a cunoscut societatea românească din Transilvania. Este vorba de ridicarea nivelului material al populației românești în această perioadă, ilustrată și de edificarea sistemului bancar și de credit românesc în jurul băncii „Albina“ din Sibiu, prin intermediul căruia burghezia românească a susținut activitatea socie-

⁷⁵ Nicolae Bocșan, *Unirea Principatelor și Transilvania (Implicații culturale)*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca*, 1985—1986.

tăților cultural-naționale în general, a reuniunilor de femei în cazul nostru.

Pe de altă parte, în fruntea mișcării naționale se impune acum o nouă generație formată în școlile superioare ale imperiului, cu o mai mare independență economică, mai combativă. Trecerea la un nou activism, cu începere din 1905, a impus ca o necesitate lărgirea bazelor sociale ale mișcării românești. Societățile naționale erau chemate să realizeze acest dialog al elitei cu poporul, să difuzeze ideea națională în straturi cât mai largi. Asociaționismul național are deja motivații și obiective politico-naționale clar exprimate, așa cum rezultă și din mobilurile mișcării feministe.

Chiar și la o analiză sumară, repartitia geografică a reuniunilor evidențiază constituirea lor în centre urbane în primul rînd, după 1900 și în mediul rural, în comune mari, centre de plasă sau protopopiat. Există cîteva zone unde densitatea lor a fost mai mare (zona Hunedoarei, Munții Apuseni, sudul Transilvaniei), altele unde mișcarea nu a avut ecouri comparabile cu cele de mai sus, dar a organizat reuniuni (Banat, Bistrița-Năsăud), și cîteva regiuni unde ecourile ei au fost foarte slabe (Maramureș, Satu-Mare, Bihor)⁷⁶.

Majoritatea reuniunilor aparțineau elitei românești, fiind soțiile sau fiicele celor angajați în mișcarea națională concepută în sens larg. Cele mai multe aparțin deci elitei în toată perioada analizată, dar după 1900 se constată pătrunderea masivă a mișcării feministe în mediul rural în condițiile menționate deja, după ce pînă la această dată prezența țăranilor era sporadică, iar obiectivele reuniunilor vizau prea puțin lumea satului. Categoriile din care provin membrele reuniunilor sînt greu de precizat în actualul stadiu al cercetărilor. O radiografie pe verticală a compoziției asocierilor românești nu avem, existînd doar sporadice informații, diseminate într-o bibliografie foarte stufoasă. Protagoniste au fost în primul rînd soțiile sau fiicele liderilor naționali, demonstrînd și în acest fel finalitatea politică a mișcării feministe românești din Transilvania, ale intelectualilor români (profesori, învățători, avocați, medici, oameni de litere, ziariști), ale clerului român (preoți, protopopi) și nu în ultimul rînd ale burgheziei și proprietarilor români tot mai puternici la sfîrșitul perioadei.

Din punct de vedere al compoziției, reuniunile sînt identice cu celelalte instituții naționale constituite în Transilvania după 1848. Într-o mai mare măsură decît celelalte asociații românești, reuniunile de femei au depășit caracterul elitar, apropiindu-se mai mult de popor, fie încorporînd membri din rîndurile acestuia, fie propunîndu-și obiective ce vizau ridicarea calitativă a poporului în plan economic, cultural, al moravurilor, educației, civilității în ultimă instanță. Fenomenul l-am înregistrat după 1900, cînd a sporit și numărul reuniunilor, dar și al membrilor fiecărei societăți în parte. Din acest punct de vedere, evoluția reuniunilor a fost identică cu a celorlalte instituții naționale, în primul rînd cu a Astrei, în plină expansiune pe verticala societății românești după 1905.

Comparativ cu alte organizații feministe aparținînd popoarelor învecinate, reuniunile românești pot fi asemănate cu cele sîrbești, poloneze sau germane, ca structură elitară, orientare națională, scopuri etc. Orien-

⁷⁶ *Gazeta Transilvaniei*, 1913, nr. 120 (din 2/15 iunie).

țarea spre mediul rural la începutul secolului nostru constituie un specific al mișcării românești, izvorât din nevoile luptei pentru libertate și unitate națională.

Alături de celelalte instituții românești, Astra, Asociațiunea maramureșană, Asociațiunea arădană, casine, societăți de lectură, reuniunile de muzică și cîntări, reuniunile de învățători, societățile elevilor și studenților⁷⁷, reuniunile de femei din Transilvania au fost organizațiile cu cea mai mare aderență la publicul românesc, întrecînd din punct de vedere numeric pe cele mai multe. Au fost și printre cele mai stabile organizații naționale, majoritatea desfășurîndu-și activitatea neîntrerupt, într-o continuitate remarcabilă, ascendent sub aspectul fondurilor, numărului de membri, al inițiativelor și activităților naționale.

Proliferarea reuniunilor la începutul secolului nostru aduce cu sine necesitatea unificării mișcării și coordonării ei centralizate, dată fiind activitatea lor disperată, lipsită de îndrumarea necesară de la un for unic. *Astra* a îndeplinit parțial această funcție prin adunările ei generale sau cele ale despărțămintelor, orientînd astfel și activitatea celorlalte asociații naționale.

Imposibilitatea evidenței și controlării activității reuniunilor de femei a făcut necesară constituirea unei „centrale” care să încorporeze toate organizațiile feministe românești și să le îndrume în conformitate cu imperativele mișcării naționale, dar și ale mișcării feministe generale. Așa s-a născut ideea unei uniuni a reuniunilor de femei, la inițiativa reuniunii brașovene și a militantei din fruntea acesteia, Maria Baiculescu. La peste șase decenii de la înființarea primei reuniuni feministe românești din Transilvania, Brașovului îi revine meritul de a fi lansat inițiativa creării primei uniuni a reuniunilor de femei.

REUNIUNILE DE FEMEI DIN TRANSILVANIA* 1850—1914

1. Reuniunea femeilor române din Abrud-sat și jur pentru susținerea unei școli românești de fete
2. Reuniunea pentru împodobirea bisericii din Abrud-sat
3. Reuniunea pentru împodobirea bisericii din Bucium
4. Reuniunea pentru împodobirea bisericii din Roșia Montană
5. Reuniunea femeilor pentru împodobirea bisericii greco-catolică din Cîmpeni
6. Reuniunea de înmormintare a femeilor române din Agnita
7. Reuniunea femeilor din Marpod
8. Societatea femeilor române greco-ortodoxă din Marpod
9. Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea bisericii din Nocrich
10. Reuniunea femeilor din Hundrubechiu
11. Reuniunea de femei din Toarcia
12. Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea bisericii din Veseud
13. Reuniunea femeilor române din Cincul Mare
14. Reuniunea pentru înfrumusețarea bisericii din Aiud
15. Reuniunea pentru înfrumusețarea bisericii din Peșelca

⁷⁷ V. Curticăpeanu, *op. cit.*, passim.

* Tabelul a fost întocmit pe baza informațiilor furnizate de presa românească din perioada 1850—1914.

16. Reuniunea femeilor greco-catolice din Teiuș
17. Reuniunea de femei din Buduș
18. Reuniunea de femei din Iad
19. Reuniunea de femei din Brașfalău de Jos
20. Societatea de caritate a damelor române din Bistrița
21. Reuniunea de femei din Cușma
22. Reuniunea femeilor române greco-catolice din Blaj
23. Atelierul de ornate bisericești din Blaj
24. Reuniunea femeilor din Sîncel pentru înfrumusețarea bisericii
25. Reuniunea femeilor române din Bran și jur
26. Reuniunea femeilor române din Brașov
27. Reuniunea femeilor române pentru ajutorarea văduvelor scăpătate din Brașov și Săcele
28. Reuniunea femeilor române pentru ajutorarea și înfrumusețarea bisericii „Sf. Adormiri” din Brașov
29. Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea bisericii din Arpățac
30. Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea cimitirului din Caransebeș
31. Societatea pentru fond de școală română de fete din Cluj
32. Reuniunea „Sf. Maria” pentru înfrumusețarea bisericii Cluj
33. Reuniunea femeilor române din Cluj
34. Reuniunea femeilor din comitatul Hunedoara
35. Reuniunea femeilor din Hunedoara
36. Reuniunea femeilor de religie gr. cat. și gr. ort. din comitatul Tîrnavei Mici
37. Reuniunea pentru înfrumusețarea bisericii gr. cat. din Velt
38. Reuniunea pentru înfrumusețarea bisericii gr. ort. din Valt
39. Reuniunea pentru înfrumusețarea bisericii gr. cat. din Vaidacuta
40. Reuniunea femeilor române din Somfalău
41. Reuniunea femeilor gr. ort. din Făgăraș
42. Reuniunea femeilor gr. cat. din Făgăraș
43. Reuniunea femeilor din Lugoj
44. Reuniunea femeilor române din Mediaș și jur
45. Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea altarului în Atel
46. Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea altarului în Bratei
47. Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea bisericii în Biertan
48. Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea bisericii din Moșna
49. Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea bisericii din Apoldul de Jos
50. Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea bisericii în Apoldul de Sus
51. Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea bisericii în Gusu
52. Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea bisericii în Miercurea
53. Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea bisericii din Luduș
54. Reuniunea femeilor „Mariana” în Chimitelnicul de Cîmpie
55. Reuniunea femeilor „Sf. Maria” în Rodna Nouă (Sanț)
56. Reuniunea femeilor din Săliște
57. Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea bisericii din Tilișca
58. Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea bisericii în Armeni
59. Reuniunea femeilor din Gurariului
60. Reuniunea femeilor române din Sibiu
61. Reuniunea femeilor gr. cat. pentru înfrumusețarea bisericii în Sibiu
62. Reuniunea femeilor române din Rășinari
63. Reuniunea femeilor române sălăjene
64. Reuniunea femeilor române din Turda
65. Reuniunea femeilor române din Zărnești
66. Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea bisericii gr. ort. din Zărnești
67. Reuniunea femeilor române din Arad
68. Reuniunea femeilor române din Timișoara — Fabric
69. Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea bisericii gr. ort. din Hațeg
70. Reuniunea femeilor române din Gherla
71. Reuniunea femeilor române gr. ort. din Feldioara
72. Reuniunea femeilor române din Turnișor
73. Reuniunea femeilor române din Avrig
74. Reuniunea femeilor române din Petroșani
75. Reuniunea femeilor române din Singeorgiul de Cîmpie
76. Reuniunea femeilor române din Bocșa pentru înfrumusețarea cimitirului român gr. ort.

77. Reuniunea femeilor române din Lipova
78. Reuniunea femeilor române din Panciova
79. Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea bisericii gr. cat. din Orlat
80. Reuniunea femeilor române din Oradea și Bihor
81. Reuniunea femeilor române din Sighișoara
82. Reuniunea femeilor române din Satu Mare
83. Reuniunea femeilor române gr. cat. din Zlatna
84. Reuniunea femeilor române gr. cat. din Făgăraș și jur pentru ajutorarea învățămîntului
85. Reuniunea femeilor române din Prejmer
86. Reuniunea femeilor române din Vereșmort
87. Reuniunea femeilor române din Bazna pentru înfrumusețarea bisericii
88. Reuniunea femeilor române pentru înfrumusețarea bisericii greco-catolice din Orlat

EVOLUȚIA NUMERICĂ A REUNIUNILOR DE FEMEI

1881—1914

Reuniunea An	Brașov I	Brașov II	Brașov III	Hunedoara	Sălaj	Arad	Zărnești	Mediaș	Oradea	Lugoj	Abrud	Sibiu	Caransebeș	Blaș
1881					52									
1882					113									
1885					44									
1887				264	60									
1888					—	231								
1890					60	175								
1900														
1901			116											
1902	124								23					133
1903	115													
1904	110	87									500			
1905	135													132
1906			125				40—60			160				
1907							56							
1908	149													
1909	147													
1910	146													
1911				247									146	
1912	132											202		
1913	140											191		
1914	163													

Brașov I — Reuniunea femeilor române din Brașov

Brașov II — Reuniunea femeilor române pentru ajutorarea și înfrumusețarea bisericii din Brașovul Vechi

Brașov III — Reuniunea femeilor române pentru ajutorarea văduvelor sărace din Brașov